

РОЗДІЛ IV

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

*О.В.Добржанський
(Чернівці)*

РОСІЙСЬКІ КОНСУЛЬСТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ТА УКРАЇНЦІ ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ у другій половині XIX – на початку XX ст.

В кінці 60-х рр. XVIII ст. російські війська окупували Галичину та Буковину і перебували тут досить довгий час. Тоді Катерина II мала достатньо можливостей щоб приєднати ці землі до Росії, але вона не вважала їх стратегічно важливими й тому не заперечувала, коли Австрія за першим поділом Польщі захопила Галичину, а потім, після відходу царських військ, і Буковину.

У XIX ст. під впливом досліджень М.Карамзіна, М.Погодіна та інших великодержавних істориків й ідеологів, які в своїх публікаціях розглядали українців Галичини і Буковини як частину єдиного російського народу, ставлення громадськості імперії до зарубіжних українців почало мінятися. Поширюються думки про необхідність встановлення тісніших контактів з останніми, про надання їм моральної, економічної та культурної допомоги. Цьому сприяло також поширення панславистських ідей, за якими Росія мала б стати лідером і захисником усіх слов'ян.

Одним з важливих проявів цього курсу стало заснування російських представництв у слов'янських землях. Перше імперське консульство в Західній Україні було засноване 1828 р. у Бродях. Воно повинне було сприяти розвиткові торгівлі даного регіону з Росією.

Дещо інакше розгорталися події на Буковині. 1868 р. російське віце-консульство було відкрите в Чернівцях, а вже наступного року воно одержало статус консульства¹. Офіційно зазначалося, що імперське представництво створюється для розвитку економічних зв'язків з краєм, зокрема торгівлі. Але завдання його із самого початку були значно ширші. Російські консули у Чернівцях почувалися значно впевненіше, ніж у Галичині, справляючи певний вплив на політичний та національно-культурний рух українського населення регіону.

Першим російським консулом на Буковині став надвірний радник А.Назімов. У листах з Чернівців до Міністерства закордонних справ він повідомляв про взаємини з тодішнім місцевим єпископом Євгеном Гакманом, про ворожість до всього російського з боку австрійської влади й про заснування першого українського товариства “Руська бесіда”². Однак у червні 1869 р. А.Назімов був усунений з посади, за звинуваченням в аморальності³. Його наступником у серпні 1869 р. став Д.Кіра-Дінжан, з іменем якого пов'язане ціле десятиліття стосунків буковинців та консульства.

Російське представництво на Буковині було засноване в досить непростий час для українців краю. Саме тоді там виник гурток патріотично настроєної інтелігенції на чолі з кафедральним проповідником В.Проданом, а незабаром українці заснували свої перші товариства національно-культурне “Руська бе-

сіда” і політичне “Руська рада”. У той період гостро постало питання етнічної самоідентифікації населення регіону. Під впливом Галичини на Буковині сформувалися дві політичні течії: старорусини (русофіли) й молодорусини (народовці). Спочатку більший вплив мали перші. Відповідно до своїх ідейних переконань вони розглядали Росію як свою покровительку. Саме з ними консул встановив тісні стосунки, намагаючись підпорядкувати імперському впливу перші українські організації на Буковині. Він поставив перед “Руською бесідою” вимоги, за виконання яких вона мала б отримувати кошти з Росії: 1. Припинити, хоча б на деякий час, ворожнечу з румунами. 2. Прагнути залучити до товариства якомога більше членів. 3. Виховувати за рахунок останнього дітей бідніших селян, щоб заохотити тим самим багатих віддавати своїх синів та дочок на навчання за власний рахунок. 4. Всіма засобами пробуджувати у його учасниках і учнях гімназій охоту до вивчення російської мови шляхом читання книг історичної й художньої літератури, газет та журналів. 5. Видавати хоча б щомісячний часопис. 6. Подавати звіт про дії товариства і його кошти не менше ніж двох разів на рік⁴.

Уже в перший рік існування “Руської бесіди” на її потреби пожертвували: імператриця 500 флоринів, велика княгиня Ольга Федорівна 300, Санкт-Петербурзький слов’янський благодійний комітет 150 та священник російської православної церкви у Відні М.Раєвський - 100 флоринів⁵. Усі ці кошти передавалися через Д.Кіра-Дінжана. Такі ж надходження мали місце і в наступні роки. Однак з 1870 р., намагаючись тримати це у глибокій таємниці, керівництво “Руської бесіди” у документах уже не фіксувало конкретних осіб, які пожертвували гроші, а вказувало тільки, що їх передав російський консул. Про це В.Продан писав до М.Раєвського: “Ми наводимо в рахунках подарунки, вами прислані, як від невідомих благодійників, щоб не втягнути нікого у підозру перед публікою й урядом, і тільки ті знають про справжніх наших благодійників, що нам вірні суть та можуть таємницю тримати”⁶.

Д.Кіра-Дінжан (за походженням румун) виношував ідею примирити русинів і румунів на Буковині, відносини між якими у той час були досить напруженими. На перше місце ним висувалась ідея солідарності православних, спільності їх дій незалежно від етнічної приналежності.

Така позиція консула викликала незадоволення з боку членів “Руської бесіди”. Вони написали скаргу, яку через Я.Головацького подали голові Петербурзького слов’янського комітету О.Гільфердінгу. В ній зазначалося: “Дінжан умовляв Продана, щоб він залишив русинів - цю варварську расу, а звернувся до шляхетної романської нації, яка походить від римлян... Ми припускаємо, що п. Дінжан захоплюється політичними мріями румунів, зловживає своєю посадою й шкодить російській справі замість допомагати їй”⁷. Цей документ викликав певний резонанс. Хоча консула не усунули з посади (він перебував на цьому посту до 1880 р.), але йому довелося писати декілька пояснювальних записок, які дають можливість побачити механізм зв’язків буковинських москвофілів з Росією та ставлення в імперських колах до них. Зокрема стає зрозумілим, що якоїсь чіткої лінії у цьому питанні російська влада в той час не мала.

Великий вплив на формування стосунків представництва з австрійськими слов’янами справляв протоієрей православної церкви при царському посольстві у Відні М.Раєвський. Неофіційно він вважався одним з головних спеціалістів по зарубіжних слов’янах. Протоієрей проводив своєрідні інструктажі та консультації з російськими консулами, котрі заступали на посаду, наставляв, якої лінії їм дотримуватися щодо місцевого населення. Д.Кіра-Дінжан писав:

“Під час побачення у Відні з протоієреєм посольської церкви о. Михайлом Раєвським він пояснив мені для мого розуміння, що русинів, які проживають на Буковині, повинен я підтримувати в справі просвіти їх у народному дусі, а тутешнім румунам дати зрозуміти, що Росія зовсім не ворожа до них, тим більше, що вони суть її одновірці. Лише б вони не пригноблювали тутешній руський народ, не втягували товариство “Руська бесіда” в політичні суперечки, як організацію, що має характер чисто літературний”⁸.

Скептично ставлячись до ідейності старших членів товариства, консул великі надії покладав на буковинську молодь. Він встановив тісний контакт з осередком учнів гімназії під назвою “Согласіє”. Воно було напівлегальним, бо за існуючим австрійським законодавством гімназисти не мали права створювати громадські організації. Д.Кіра-Дінжан зазначав: “...Товариство “Согласіє” заснувалося за моєю порадою для спонукання старих до правильної діяльності й для протидії пропаганді “запорожців”, вивчення і поширення російської літературної мови та історії, у чому завдяки допомозі благодійних комітетів “Согласіє” досягло значних успіхів”⁹. Робота проводилася на перспективу. Царське представництво добре розуміло, що в майбутньому не завадить мати кадри добре освічених і відданих москвофільським ідеям людей. Щоправда, консул значно перебільшив свою роль у заснуванні “Согласія”. Воно виникло без нього й тільки через деякий час встановило контакти з російським представництвом.

Аналізуючи можливості посилення присутності царської імперії на західноукраїнських землях, Д.Кіра-Дінжан пропонував конкретні методи вирішення цієї проблеми. Для нього було беззаперечно, що потрібно досягти приєднання даної території до Росії збройним шляхом або з допомогою дипломатичних комбінацій. Якщо ж царський уряд на це не наважиться, то для початку пропонувалося зробити все для нейтралізації поляків та звернути особливі зусилля на обернення уніатів Галичини й Буковини у православну віру. Консул наголошував, що вести проросійську роботу з православними набагато легше і вона дає більший ефект, ніж з уніатами. Він пропонував розробити для цього спеціальну програму, направити на це 2 млн. рублів та був упевнений, що в умовах свободи віросповідань в Австро-Угорщині ця справа завершиться успіхом. Така робота, на думку Д.Кіра-Дінжана, дасть можливість остаточно прив’язати русинів західноукраїнських земель до Росії.

Крім особистої ініціативи консулів, велике значення для поглиблення стосунків між буковинськими старорусинами і царською імперією відігравали різні громадські організації останньої, які мали неурядовий характер, але часто були досить впливовими, викликаючи навіть деякі корективи у російській зовнішній політиці.

З кінця 50-х років ХІХ ст. в імперії створюються слов’янські благодійні комітети. 1858 р. засновано Московський комітет. З’їзд, що відбувся 1867 р. в Москві за участю представників слов’янства ряду країн, у тому числі Австрії, дав поштовх до відкриття його відділів в Петербурзі (1867 р.), Києві (1869 р.) та Одесі (1870 р.)¹⁰. Як зазначалося в статуті Київського слов’янського благодійного комітету, головними завданнями його були: “А.) Сприяння вихованню й навчанню слов’ян, переважно з Галичини, Угорщини, Буковини, у вищих і середніх навчальних закладах імперії, Б.) Піклування про поширення російської мови серед слов’ян за кордоном, В.) Надсилання ризниць та різного начиння для церков і книг для шкіл, Г.) Сприяння літературним починанням”¹¹.

Саме через Київське відділення слов’янського благодійного комітету бу-

ковинські старорусини отримували левову частку коштів, книг, журналів та інших надходжень. Через Київ вони вербували перспективну молодь для навчання у вузах Росії. Комітет ставив умову, щоб ці студенти після закінчення навчальних закладів поверталися на західноукраїнські землі й таким чином сприяли формуванню прошарку проросійськи настроєних учителів, лікарів, правників тощо. Однак досить часто випускники вузів залишалися в імперії¹².

Поступово сформувався досить сталий ланцюг зв'язків: слов'янські благодійні комітети – російське консульство в Чернівцях старорусини Буковини. Він досить ефективно працював у 70-х роках ХІХ ст. Однак, поступово ставлення австрійської влади до старорусинів почало мінятися. Показовим у цьому відношенні став судовий процес 1882 р., за яким більше десяти москвофілів, у тому числі редактор чернівецької газети “Родимий листок” М.Огоновський, були звинувачені в державній зраді¹³. Хоча довести якусь шпигунську діяльність старорусинів не вдалося, стеження за ними з боку австрійської влади значно посилювалося.

Незабаром Д.Кіра-Дінжана на посаді консула замінив статський радник М.Ладиженський. Він намагався активізувати діяльність москвофільської партії, розширити її вплив на селян і студентську молодь. З цією метою, як згадував один з його наступників, консул їздив по селах для заснування старорусинських товариств. Але слідом за ним йшла австрійська поліція, яка проводила обшуки й арешти серед селян¹⁴ [14]. Декілька разів М.Ладиженський офіційно звертався до крайової влади, щоб через неї передати гроші з Росії москвофільським організаціям. Це викликало жваве листування з Віднем, але дозволу російський консул від нього на це так і не одержав. Найбільшу увагу він приділяв студентському товариству “Буковина”, регулярно відвідуючи вечірки, які влаштовувалися останнім як у Чернівцях, так і за межами міста. Одна з них відбулася в серпні 1888 р. у Вижниці. На ній М.Ладиженський вніс 25 флоринів вхідних, а потім пожертвував ще 100 флоринів на розвиток організації¹⁵. Товариство “Буковина” проіснувало до 1894 р. Тодішній царський консул у краї надвірний радник С.Горяїнов (у Чернівцях з 1890 р.) пізніше згадував, що останнє було закрите “як таке, котре не відповідало своєму статуту, порушення якого вбачали в тому, що члени товариства іменували себе росіянами, а не русинами, що вони одержували даром російські газети і журнали з Росії й що у своєму колі та на своїх зібраннях вони розмовляли російською мовою, а не місцевим діалектом”¹⁶.

В донесеннях С.Горяїнова значно більша увага почала приділятися боротьбі між народовцями і старорусинами. Консул наочно бачив, що останні втрачають вплив серед населення, а перші, навпаки, зміцнюють власні позиції. Пояснював він це по-своєму, роблячи основний акцент на тому, що центральна й місцева влада всіляко переслідує москвофілів та протегує народовцям. Зокрема, С.Горяїнов писав: “Уже під час управління краєм гр. Гоеса (президент Буковини у 1893 – 1897 рр. О.Д.) в галузі духовного життя місцевого руського народу і нерозривно зв'язаної з ним православної церкви встигли відбутися декілька подій, хоча й маловажних самих по собі, але які ясно вказують на твердий намір центральної влади всіма засобами сприяти відчуженню російського населення і місцевої православної церкви від Росії та поступово обмежувати сфери впливу православ'я, ослабляючи його різними причіпками й обмеженнями”¹⁷.

Разом з тим будь-які переслідування або обмеження народовців консул всіляко підтримував. Наприклад, він схвально відгукнувся на, офіційно оприлюднену митрополитом Сильвестром заборону, яка не дозволяла священикам

купувати Буковинський православний календар, виданий народовцями. Із злістю Горяїнов повідомляв про приїзд 1894 р. до Чернівців М.Грушевського. Він писав: “Місцеві представники молодоруської чи української партії були потішені приїздом у Чернівці колишнього приват-доцента Київського університету, нині професора по кафедрі історії Львівського університету Михайла Грушевського. Він обмежився спілкуванням у колі українців і, хоча сам малорос з Росії, не виявив бажання познайомитися з жодним представником старої руської партії. На обіді, даному на його честь українцями, він виголосив дуже туманну промову, повну гримучих фраз та противну історичній правді, вказавши на існування в історії окремої від північної Русі Руської держави, яка за своєю культурою й силою стояла на чолі Європи; він проголосив єдність малоросів Австрії та Росії”¹⁸.

Декілька разів у 1891-1893 рр. консул з радістю повідомляв про зближення москвофілів з частиною румунських політиків. Йому також була близькою давня ідея Д.Кіра-Дінжана про православну солідарність на Буковині. Однак реалізувати її так і не вдалося. Врешті-решт, відносини між старорусинами та румунами остаточно зіпсувалися й залишалися ворожими до Першої світової війни (за винятком кількох спільних акцій у передвиборних кампаніях 1907 і 1911 рр.).

В листопаді 1893 р., нарешті, зрозумівши, що консульство у Бродях не відповідає потребам імперії, російська влада перевела його до Львова. Це викликало незадоволення галицьких поляків, які фактично блокували роботу царського представництва. Тому російське консульство в Львові за своїм впливом на українські справи значно поступалося аналітичній інституції у Чернівцях. З 1890 р. імперське представництво в Бродях, а з 1893 р. у Львові очолював колезький радник Пустошкін. Його спогади, написані за декілька років до Першої світової війни, красномовно названі “Дев’ятнадцять років серед поляків”. Незважаючи на протидію останніх, консул намагався привернути більшу увагу царської влади до регіону. В одному з донесень він писав: “Беручи ж до уваги як географічне положення Галичини, що вдається клином у Росію, так й історичне її значення як Червоної Русі з корінним руським населенням, мені видавалося б дуже бажаним з точки зору наших, російських інтересів, щоб Галичина в Росії стала краєм більш відомим”¹⁹. Пустошкін, як і консули у Чернівцях, пропонував надавати фінансову допомогу місцевим москвофілам. Крім того, він наголошував на необхідності боротьби із засиллям поляків у Галичині, а також вимагав, щоб орган старорусинів газету “Галичанин” передплачували всі губернатори Привіслянського, Північно- і Південно-Західного краю і прикордонних губерній, начальники повітів, справники, жандармські відомства, всі митниці й прикордонні перехідні пункти. Таким способом Пустошкін, з одного боку, намагався популяризувати значення регіону для Росії, а з іншого підтримати головний друкований орган москвофілів.

Поступово на перше місце в діяльності імперських консулів у Чернівцях та Львові вийшло питання боротьби з поширенням через австро-російський кордон нелегальної літератури, особливо українофільських видань. Перші повідомлення на цю тему з’явилися вже на початку 90-х років XIX ст. Особливо активізувалася ця справа в часи консульства у Чернівцях Вігеля-Панчулідзева (1896 – 1903 рр.). Вже в одному з перших своїх донесень він писав про антиросійську діяльність лідерів буковинських народовців С.Смаль-Стоцького, Є.Пігуляка й інших і пропонував на найвищому рівні обговорити це питання, щоб припинити переправлення українофільських видань²⁰. Однак спочатку російська влада не звертала належної уваги на цю проблему.

Тим часом з розвитком українського руху в Галичині та на Буковині потік нелегальної літератури у Росію значно зростає. Цьому сприяли й поглиблення контактів між австрійськими і наддніпрянськими українцями, а особливо поява в краї Закордонного комітету Революційної української партії та її видавничих центрів у Львові та Чернівцях, друкування тут газет “Гасло”, “Селянин”, а також численних брошур українофільського й антиросійського змісту.

Російським прикордонникам декілька разів вдавалося затримати вантажі з нелегальною літературою. Так, у квітні 1902 р. в м. Новоселиці вони захопили два мішки, в яких було понад 2400 книжок, а у серпні того ж року біля с. Ісаківці, недалеко від Хотина, конфіскували вантаж з 1480 книг та брошур українофільського змісту²¹. Однак більшість останніх досить легко переправлялися в Росію. Прикордонна охорона явно не могла справитися з цією проблемою. Як зазначалося в одному з донесень, вдень (у зв'язку з навчальними зборами) часових на кордонах не було зовсім і тільки на окремі ділянки їх у певний час направлялися військові кінні роз'їзди. Вночі розставлялися вартові із розрахунку до семи верст лінії кордону на кожного²². Зрозуміло, що така охорона не могла зупинити потік нелегальної літератури, який був досить широким. Досить сказати, що тільки через село Строїнці на початку ХХ ст. щонайменше двічі на тиждень переправлялися транспорти з цими виданнями у Хотин або Єдинці, а далі в Подільську й інші губернії України. У зв'язку з цим Вігель-Панчулідзев намагався вплинути на габсбурзьку адміністрацію, щоб вона обмежила видання антиросійської літератури та покарала організаторів українофільської пропаганди. При цьому він опирався на Декларацію, якою обмінялися уряди Росії й Австрії 3 (15) жовтня 1860 р. Вона передбачала переслідування злочинців, які здійснювали протиправні дії у володіннях однієї з цих держав проти безпеки іншої²³. Під тиском консула номінального редактора газети “Гасло” в Чернівцях Л.Когута було заарештовано та засуджено до 3 місяців ув'язнення. Щоправда, суд другої інстанції скасував це рішення. Вігель-Панчулідзев відкрито взявся боротися з українським рухом і робив це дуже грубо й прямолінійно. Такий тиск з його боку на габсбурзьку владу викликав обурення жителів Буковини. Вони провели демонстрацію біля будинку представництва, побивши у ньому вікна. Наляканий консул був змушений просити встановити цілодобову охорону біля консульства. В листі до крайової влади він перерахував своїх головних ворогів. Серед них консул назвав С.Смаль-Стоцького, О.Маковея, О.Поповича, Є.Пігуляка. А.Клима та інших відомих українських діячів власне, майже все керівництво національного руху на Буковині.

Врешті-решт міністерство закордонних справ Росії відкликала Вігеля-Панчулідзева і на його місце призначило у вересні 1903 р. надвірного радника Долива-Добровольського. Останній також вважав головним для себе боротися проти розповсюдження українофільської й соціалістичної літератури, але робив це обережніше від свого попередника, не вступаючи у відкритий конфлікт з місцевими українцями.

Для привернення уваги владних структур до проблем боротьби з поширенням українофільських видань з Буковини та Галичини новий консул розіслав доповідні записки в міністерства закордонних і внутрішніх справ, російському послу у Відні й в інші інстанції. Виписку з його донесення було передано імператору Миколі II, який власноручно написав на ній: “Варто наполягти перед австрійським урядом про припинення подібної агітації”²⁴. Після цього вся царська бюрократична машина закрутилася значно швидше. Міністр закордонних справ В.Ламздорф звернувся з листом до посла у Відні П.Капніс-

та, в якому зазначав: “За наявними в МЗС відомостями, войовничий українофільський рух, що виник у Прикарпатській Русі, набув у даний час розмірів відкритої революційної пропаганди проти основ Російської імперії. Ряд видань, подібних “Гаслу” та “Селянину”, які виходять у Чернівцях, займаються друкуванням різноманітних відозв, наповнених знущаннями над російським державним ладом й обурливими образами священної особи його імператорської величності... Виявляється, що в сусідній, дружній нам державі організовано спеціальний транзит прокламацій, що закликають російське населення до повстання і розраховані на неuczтво робітничих класів у південно-західних губерніях”²⁵. П.Капніст викликав Долива-Добровольського до Відня, де вони разом розробили ряд пропозицій для припинення українофільської пропаганди. З ними царський посол звернувся до міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа Голуховського, а через нього й до міністра-президента фон Кербера. Через деякий час російському консулу було передано “Промеморію” габсбурзького уряду щодо українського руху в Галичині та на Буковині. У загальних рисах вона повторювала ту ж інформацію, якою володіло імперське МЗС. “Промеморія” закінчувалася запевненням, що місцевій владі в Чернівцях наказано пильно стежити за цим рухом і що остання неодмінно вживе всіх законних заходів для придушення будь-яких його проявів²⁶. Крім того, Доливо-Добровольський вступив у контакт з президентом Буковини принцом Гогенлоє, який пообіцяв йому всіляку допомогу в справі боротьби з українофільською пропагандою. Для координації дій у царському представництві в Чернівцях було скликано особливу нараду, в якій взяли участь з австрійського боку начальник політичної поліції, керівник канцелярії крайового правління, начальник австрійської митниці та керівник прикордонного детективного розшуку. З російського боку, крім консула, був присутній помічник начальника Бессарабського губернського жандармського управління на прикордонному пункті Новоселиця. Доливо-Добровольський повідомляв з цього приводу у Міністерство закордонних справ: “Нарада не була марною, тому що з’ясувалися прізвища й встановлено особистості деяких підозрілих у розглядуваному відношенні людей. Було обіцяно асигнувати кошти на посилення складу австрійських детективів. Проте єдиним практичним заходом, що вдалося виробити, став такий: негайно після виходу в світ революційного листка правитель канцелярії повідомляє про це телеграфом начальника Новоселицької австрійської митниці, а той умовною телеграмою попереджає нашу жандармську владу для посилення нагляду і для раптової заміни чергових у разі еventуального підкупу кого-небудь з нижніх чинів”²⁷. Крім цих заходів, царський посол у Відні пропонував габсбурзьким владним структурам встановити таємний нагляд за шляхами перевезення політичної контрабанди в Російську імперію, організувати негласне стеження за тими підданими останньої, які приїжджали на Буковину, чиї прикмети та прізвища будуть повідомлятися місцевій поліції консульством у Чернівцях, конфісковувати виявлені склади революційних видань тощо²⁸. Звичайно, австрійська влада не збиралася повністю виконувати обіцянки щодо допомоги в боротьбі з українським рухом. Доливо-Добровольський писав до Петербурга щодо цього: “...Допомога ця чисто формальна й обмежується закликами до пильної охорони нами прикордонної лінії. За багатьма ознаками можна думати, що місцева влада робить заступництво обурливій крамолі, яка божевільно мріє про приєднання до Австрії самостійної Русі-України без попа, пана і хлопа від Карпат до Кавказу”²⁹. Але все ж активна діяльність царських консулів, за підтримки МЗС Росії й інших владних структур імперії, зумовила те, що можливості українців з Наддніпрянщи-

ни щодо видавничої діяльності в Чернівцях значно ускладнилися. Враховуючи це, Революційна українська партія була змушена перенести видавництво своїх газет до Львова. Вже 14 (27) травня 1904 р. Доливо-Добровольський повідомляв до Міністерства закордонних справ: “Я мав честь доповідати про припинення друкування революційних видань у довіреному моєму нагляду прикордонному окрузі”³⁰. При цьому він хвалькувато перебільшував свою перемогу. У Чернівцях усе ж продовжували друкуватися окремі брошури політичних організацій, зокрема Української народної партії. Але в Львові робити це стало значно безпечніше.

Про видавництво української літератури у цьому місті та переправлення останньої через кордон царська влада знала не менше ніж про випуск її у Чернівцях. Зокрема консул писав до Петербурга 20 лютого 1904 р.: “В останні дні помітно посилилася у Галичині соціалістична агітація, направлена проти Росії. Для розвитку й організації цієї злочинної діяльності являє Галичина особливо зручний ґрунт внаслідок великої кількості польських та українських соціалістів і так званої “передової молоді”...Зростаюча контрабанда революційних видань йде через галицький Збараж до кордонів Волинської й Подільської губерній”³¹. Але порівняно з Буковиною у Галичині царські представники мали набагато менші можливості для впливу на суспільну ситуацію. Обійшлося лише декількома обшуками в українських молодіжних товариствах, під час яких конфіскували певну кількість політичної літератури. На більше російський консул у Львові навіть не міг сподіватися.

Співробітництво габсбурзької влади та царських представників у боротьбі з українським рухом тривало порівняно недовго. Незабаром погіршилися відносини між Росією й Австро-Угорщиною. В цих умовах консули у Чернівцях і Львові опинилися в досить непростій ситуації. З одного боку, на них тиснули чорносотенні сили імперії, які вимагали посилити допомогу західноукраїнським москвофілам, а з іншого боку останні постійно зверталися у різні інстанції, вимагаючи активнішої матеріальної підтримки з боку Росії, в тому числі через її представництва. Доливо-Добровольський 1905 р. під час виборів до габсбурзького парламенту писав до МЗС: “...Деякі члени староруської партії дуже незадоволені характером дій імператорського консульства, яке ігнорує, на їхню думку, їх існування. Вони вже один раз зверталися до мене перед виборами з клопотанням про видачу їм 20 тисяч рублів на підкупи й інші витрати по виборчій кампанії. Я тоді ж відповів, що такого характеру втручання в парламентські вибори є небезпечними”³². Доливо-Добровольський був змушений неодноразово пояснювати буковинським москвофілам і деяким найбільш нетерплячим російським політикам про те, що за кожним його кроком стежить місцева влада, а будь-яке необережне слово може викликати непередбачувану реакцію з боку поліції. Однак погіршення взаємин з Австро-Угорщиною, особливо після окупації Боснії та Герцеговіни габсбурзькими військами 1908 р., посилення тиску з боку екстремістських чорносотенних кіл царської імперії змусили консулів у Львові й Чернівцях значно активізувати діяльність по наданню матеріальної допомоги західноукраїнським старорусинам. Якщо у Росії головним ідеологом цієї підтримки виступив голова “Галицко-руського общества” граф В.Бобринський, то в закордонних представництвах останньої найбільш активно проповідував її секретар консульства у Празі колезький асесор Казанський. Він буквально засипав міністерство закордонних справ різними пропозиціями щодо допомоги москвофілам з боку імперських установ. В одній з доповідних записок 11 серпня 1913 р. секретар консульства писав: “Російська підтримка га-

лицько-руської партії могла б втілитися: 1) у більш значному, ніж тепер, і планомірному асигнуванні коштів на пропаганду російської ідеї; 2) у запровадженні якомога більш строгого контролю над їхніми витратами й 3) у спрямуванні політики галицько-руської партії в бажаному для нас напрямку”³³. Казанський зазначав, що у попередні роки загальна сума коштів, які одержували у Львові з імперії, коливалася в межах від 20 до 40 тис. рублів. Він пропонував тільки за рахунок державних асигнувань збільшити ці кошти до 200 тис. руб. Крім того, секретар консульства вимагав збільшити допомогу старорусинським сільським кооперативним об’єднанням за рахунок надання їм безпроцентної або низькопроцентної позички з фондів Державного банку, виділити кошти газетам (до цього, за його словами, тільки “Прикарпатская Русь” одержувала 14 тис. руб.), значно уважніше поставитися до фінансової підтримки передвиборних кампаній до буковинського і галицького сеймів та Віденського парламенту.

Контроль за використанням цих коштів пропонувалося покласти на російські представництва. При консульстві в Львові планувалося створити великий секретний фонд у декілька десятків тисяч рублів для субсидування всіх імперських проектів у Галичині й на Буковині. Казанський також зазначав: “Беручи, однак, до відома, що консул не завжди може особисто передати гроші за призначенням, бажано створити для сприяння йому в цій справі спеціальних агентів, які б перебували у прямому підпорядкуванні російської жандармської влади і підтримували контакти з російським консулом через посередництво жандармського ротмістра у Радзівілові”³⁴.

Інший проект фінансування москвофільського руху в Галичині й на Буковині, який також був розроблений царським консульством у Празі, передбачав одержання секретного російського грошового вкладу в розмірі до одного мільйона рублів Живнostenським банком у Чехії. А вже потім останній ніби то від себе мав кредитувати старорусинські організації в Львові та Чернівцях. З метою узгодження цієї комбінації 1913 р. директор банку д-р Прейс і депутат австрійського парламенту д-р Форманек їздили до Петербурга, де вели досить успішні переговори з імперськими політичними колами³⁵.

Більшість з пропонованих проектів фінансування москвофільських організацій не встигли втілити у життя, бо почалася Перша світова війна. Але окремі операції було доведено до кінця. Зокрема, в Чернівцях за 69 тис. корон купили велике приміщення для старорусинського “Русского народного дома”, заснували бурсу для дівчат, витрати на яку становили понад 32 тис. руб., відкрили москвофільські бурси у Сереті, Вашківцях й інших місцевостях³⁶. Безпосередньо причетний до цих акцій був царський консул Доливо-Добровольський.

В Галичині напередодні Першої світової війни російське представництво найбільшу увагу приділяло всілякому заохоченню переходу греко-католиків у православну віру. В цьому воно тісно співпрацювало із Синодом імперії. На підтримку даної акції тільки у 1914 р. обер-прокурор останнього В.Саблер запросив 29 тис. руб. З цієї суми 1200 мали передати ієромонахові Петрові, 4500 руб. священникам І.Гудимі, М.Сандовичу, К.Цимбалі, Г.Савечку та іншим, які найбільш активно пропагували перехід до православ’я. На закупівлю житла для тих священнослужителів, які перейшли в нову віру, виділялося 3000 руб, видання церковної періодики 4000, ікони й інше спорядження 2000, утримання 50 семінаристів впродовж 3-х літніх місяців 1500, лікування двох ув’язнених священників у разі їх звільнення – 1000 руб. тощо³⁷. Більша частина цих коштів розподілялася через консульство в Львові.

Загалом упродовж кількох десятиліть царські представництва у Чернівцях та Львові послідовно здійснювали політику, направлену на підтримку старорусинського (русофільського) руху в Галичині й на Буковині та обмеження українських національно орієнтованих партій. Великий вплив на роботу консульств справляли особисті уподобання їх керівників, але загальна лінія протягом кількох десятиліть залишалася традиційною, поступово набираючи дедалі більше антиукраїнського змісту.

Однак можливості російських представництв щодо впливу на суспільну ситуацію у Галичині й на Буковині були обмеженими. Вони представництва перебували під постійним наглядом австрійської влади до них вороже ставилися і представники українського, польського та інших політичних рухів. Але, незважаючи на це, в деяких питаннях, як, наприклад, боротьба з транспортуванням політичної літератури через австро-російський кордон, надання грошової допомоги москвофільським товариствам й окремим їх лідерам, дискредитація діяльності народолюбів, а пізніше націонал-демократів, радикалів і соціал-демократів, російські консули досягли певних успіхів, послідовно втілюючи у життя великодержавні плани царської влади щодо західних земель.

-
- 1 Czernowitzer Zeitung. - 1869. - 9. jul.
 - 2 Державний історичний музей Російської Федерації ДІМРФ - Ф. 347, оп.1, спр.51, С. 2-7.
 - 3 Архів зовнішньої політики Російської імперії (АЗПРІ). - Ф. 161, оп. 181/2, спр. 1055, арк. 25.
 - 4 Там же. - Спр. 1055, арк. 5-6.
 - 5 ДІМРФ. - Відділ письмових джерел. - Ф. 347, оп. 1, спр. 61, арк. 67.
 - 6 Там же. - Арк. 65.
 - 7 *Свенцицкий И.* Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. - Львов, 1909. - С. 55-56.
 - 8 АЗПРІ. - Ф. 161, оп. 181/2, спр. 1055, арк. 4.
 - 9 Там же. - Спр. 1061, арк. 25.
 - 10 *Никитин С.* Славянские комитеты в России в 1858-1876 годах. - М., 1960. - С. 48-54.
 - 11 Центральний державний історичний архів України в м. Києві. - Ф. 442, оп. 56, спр. 80, арк. 17.
 - 12 "Подпольная работа русских" на Буковині // Буковина. - 1889. - 11 травня.
 - 13 Стенографический отчет из судебной расправы по делу Ольги Грабарь и товарищей. - Львов, 1882. - 407 с.
 - 14 АЗПРІ. - Ф. 155, оп.456, спр. 192, арк. 137 зв.
 - 15 Державний архів Чернівецької області. - Ф.3, оп. 1, спр. 5411, арк. 56.
 - 16 *Горяинов С.* Воспоминания русского консула в Буковине // Исторический вестник. - 1916. - № 2. - С. 679.
 - 17 АЗПРІ. - Ф.151, оп. 482, спр. 1615, арк. 225.
 - 18 Там же. - Арк. 214 зв.
 - 19 Там же. - Спр. 1057, арк. 25-26.
 - 20 Там же. - Ф. 172, оп. 514/1. спр. 1209 арк. 7-8.
 - 21 Споконвічна українська земля. Зб. док. і матеріалів. - Ужгород, 1990. - С. 234, 236.
 - 22 АЗПРІ. - Ф. 172, оп. 514/1. спр. 1497 арк. 42 зв.
 - 23 *Мартенс Ф.* Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. - СПб, 1878. - Т.4. - №157.
 - 24 АЗПРІ. - Ф. 155, оп. 456, спр. 192, арк. 122.
 - 25 Там же. - Ф. 172, Оп. 514/1, спр. 1497, арк. 38.
 - 26 Там же. - Ф. 155, оп.456, спр. 192, арк. 43.
 - 27 Там же. - Ф. 172, Оп. 514/1, спр. 1497, арк. 16 зв., 17.

-
-
- 28 Там же. - Ф. 155, оп.456, спр. 192, арк. 122-123.
 29 Там же. - Ф. 172, оп. 514/1, спр. 1497, арк. 95.
 30 Там же. - Арк. 83.
 31 Там же. - Ф.155, Департамент внутрішніх відносин І - 4. Секретний стіл, оп. 456, спр. 192, арк. 100 -101.
 32 Там же. - Арк. 137.
 33 Там же. - Ф. 135, оп. 474, спр. 155, арк. 27.
 34 Там же. - Арк. 38.
 35 Там же. - Арк. 3.
 36 Архів династії, двору та держави у Відні (Haus - Hof und Staatsarchiv im Wien) (Австрія). - Фонд Політичний архів Міністерства закордонних справ Австрії (Австро-Угорщини). 1848 - 1918. - Interna XL. - Karton 222. Русофільська пропаганда в Галичині і на Буковині. 1909 - 1912 рр. - Арк.52, 202.
 37 АЗПРІ. - Ф. 135, оп. 474, спр. 155, арк. 41-44.